

БУХОРО МУСИҚА ФОЛЬКЛОРИНИНГ ТАРИХИЙ-НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ МАСАЛАЛАРИ

Республика илмий-назарий анжуман материаллари

2020 йил 6 ноябрь

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ
БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

БУХОРО МУСИҚА
ФОЛЬКЛОРНИНГ ТАРИХИЙ-
НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ
МАСАЛАЛАРИ

Республика илмий-назарий анжуман материаллари

2020 йил 6 ноябрь

БУХОРО – 2020

тушуниш, ҳис қилиш, қолаверса, мазза қилиб қулиш орқали муҳим маълумотлар билан танишади.

Адабиётлар:

1. Имомов К., Мирзаев Т., Саримсоқов Б., Сафаров О. Ўзбек халқ оғзаки поэтик ижоди. - Т.: Ўқитувчи, 1990. – Б. 216-226.
2. Йўлдошева Ф. Ўзбек латифаларида Насриддин афанди образи. - Т.: Фан, 1979.
3. Шоҳ Акбар ва доно Бирбол. - Т., 1994.
4. Афанди латифалари. - Т., 1989.
5. Саримсоқов Б. Лоф / Ўзбек фольклори очерклари. 2-том. - Т.: Фан, 1989.
6. Ҳожиаҳмедов А. Мумтоз бадиият малоҳати. - Т.: Шарқ НМАК, 1999. – Б. 9-14.

АЛИШЕР НАВОИЙ ИЖОДИДА ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИ *О.И.Каримов, БухДУ мусиқа таълими кафедраси катта ўқитувчиси*

Алишер Навоий асарлари билан танишар эканмиз шоир халқ ижодиётидан бевосита ва бавосита фойдаланганлигини кўрамиз шу билан бирга шоир асарларини яратишда турли манбалардан-тарих, тазкира, луғат, илмий ва бадиий асарлардан фойдаланганлигини, мукаммал билганини кўрамиз. А.Навоийга манзур бўлган фольклор асарлари туркий халқларнинг бадиий ижоди билан бирга, шу халқлар билан асрлар давомида яқин алоқада бўлиб келган форс-тожик, араб халқлари фольклори орқали антик дунё хусусан, Юнонистоннинг маданияти, санъати ва улуғ кишилари ҳақидаги латифа ва афсоналар билан ҳам яқиндан таниш эканлиги намоён бўлади.

А.Навоий ўз асарларида хилма-хил манбалардан, турли ўлка ва халқларга мансуб бўлган ёдномга ёки обидалардан, санъат ва адабиётдан фойдаланганлигини ошқор ёки ишора тарзида бот-бот таъкидлайди. Жумладан, «Сабъаи сайёр»да туркий шу билан бирга Ироқ Ажам халқлари достони, нағма суруди ҳақида бундай дейди:

Ўнгда турки навоз уруб дoston,
Кўзғолиб ҳар навода Туркистон.
Тортқон турк нағмасида суруд,
Оқизиб халқ кўзларидан рўд.
Сўл сори форси суруди нағам,
Фитнаи форс, бал Ироқу Ажам.

Улуғ шоир ва мутафаккир асотир (мифология) ва халқ афсоналаридан эртак ва қиссалардан, уларнинг сюжети ва композицияси, тимсоллар системаси, тил ва услуб бойликларидан баҳраманд бўлди. Халқ қахрамонлари тимсолини қайта ишлади, ўз асарларига фольклор

мотивларини киритди, халқнинг санъаткорлик маҳоратини, услубини, тилини ижодий ўрганди. Шоир фольклор материалларидан фойдаланар экан, уларни айнан сақлаб қолишга интилади, баъзиларини қайта ишлади, ўзгартирди. Унинг асарларида қадимги мифология ва афсоналарнинг чуқур излари мавжуд.

Миф ва афсоналар А Навоийга қадар дастлабки, қадимги ҳолича эмас, балки қайта- қайта ишланиб, жуда катта ўзгариш ва янгиликлар билан етиб келди Шоир миф ва афсоналар билан турли манбалар орқали: қадимий китоблар, илмий асарлар, диний китобиёт ва бошқа манбалар орқали таниш эди. Бу борада у аниқ ва равшан маълумот беради. Масалан:»Тарихи мулуки Ажам»да Қаюмарс ҳақида баҳс қилар экан, бундай дейди: «...Ўзга қабилалар Қаюмарс дебутурлар. Маънисини ҳайи нотикдир, яъни тиригики сўз айтқай.»

Қисса, ривоят, эртак, афсона айтувчиларни шоир «ровий», «ҳикоятчи», «қиссагўй», «қиссахон», «қиссапардоз» номлари билан атайдилар. Алишер Навоийнинг «Хамса»си қаҳрамонлари тарихий ёки ярим тарихий-ярим афсонавий шахслар ном билан боғлиқ, шу билан бирга, улар соф афсонавий, фантастик бадиий тўқима тимсоллардир. Улуғ шоир асарни яратишда халқ афсоналари, кўшиқлари, эртаклари, мақол ва ҳикматли сўзларидан моҳирлик билан фойдаланди. «Ҳайратул-аброр»да фақат халқ мақолларидан эмас балки, халқ оғзаки ижодиётининг бошқа жанрларидан ва усулларидан ҳам фойдаланган. Масалан, «Ҳотами Той», «Шер билан Дуррож», «Искандар» каби ҳикоя ва масалларида халқ оғзаки ижодига хос усулда баён этиб, шу билан бирга халқ кўшиқларидан намуналар ҳам келтиради.

«Фарҳод ва Ширин» достонини яратишда тарихий асарларга айниқса, халқ оғзаки ижодига мурожаат этиб, халқ орасида турли ватанпарварлик ғоясидаги эртак ва афсоналардан фойдаланган. Достонда Фарҳоднинг аждарга қарши кураши, қаҳрамоннинг енгиси, Искандар тилсимини очиши, денгизда қароқчиларга қарши кураши каби воқеалар тасвири халқ эртаклари ва афсоналаридаги воқеаларга ўхшаб кетади. «Хамса»да берилган «Лайли ва Мажнун» достонидаги Мажнун тимсолини келтирилиши 8-аср бошларида пайдо бўлган Мажнун ҳақидаги айрим ривоятлар сабаб бўлган. Лайли ва Мажнун ҳақида биринчи марта 1188 йилда улуғ Озарбайжон шоири Низомий Ганжавий достон яратди. Навоий эса халқ ривоятлари, ҳикояларини қайта ишлаб ўзига хос кўринишдаги бу достонни яратди. «Садди Искандарий» достони Навоий яшаган даврнинг энг муҳим масалаларига бағишланган достонлиги сабабли шоир бу асарини юксак баҳоланишига ишонади. Чунки, Навоий асарни яратишда айниқса, халқ мақолларига, халқ таъбирига, ҳикматли сўзларга эътибор беради. Шоир халқ мақолларидан айримларини айнан келтиради ёки уларни мазмунини сақлаган ҳолда шаклан шеърини мисраларга мувофиқлаштиради. «Ҳай-ҳай ўланг» янги моҳиятга эга бўлиб шу кунга

қадар яшаб келмоқда. Мана шу кунда айтилаётган ёр-ёрлардан намуналар:

...Ҳай-ҳай ўлан, жон ўлан,,,
Сочик келди, ёр-ёр,
Сочик келди.
Ўқимишли келин болам
Очиқ келди, ёр-ёр,
Очиқ келди.

Бу халқ шеърляти ва санъатининг замонлар оша яшаши ва анъаналарини янги мазмун ва шакл билан тўлдириб, бойитиб боришини кўрсатади.

Улуғ шоир халқнинг ижодий куч-қудратига, унинг санъаткорлик даҳасига чексиз меҳр қўйди, ундан маънавий, бадий илҳом олди. Халқ тилининг сеҳрли кучи, халқ оғзаки ижодининг бойлиги А. Навоий асарларини бойитди. Шоир ўз асарларида ўзбек тилининг лексик бойлигидан матал ва мақолларидан фойдаланиш йўллари кўрсатиб берди. У халқ тили, унинг бойликлари ва гўзаллигини тўлароқ мужассамланган фольклор тилидан, унинг анъаналаридан кенгроқ фойдаланди. Шу сабаб, унинг асарлари асрлар оша ўқилиб, ўрганилиб келинмоқда.

Адабиётлар

1. Ш.М. Мирзиёев Буюк келажакимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан

бирга қурамыз. Тошкент “Ўзбекистон” – 2017й.

2. Ш.М. Мирзиёев Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини

биргаликда барпо этамыз. “Ўзбекистон” НМИУ, 2016й.

3. Ўзбек халқ топишмоқлари. Т. “Ўқитувчи” 1991.

4. Маллаев Н. Ўзбек адабиёти тарихи. Т “Ўқитувчи” 1976.

5. Алавия М. Ўзбек халқ маросим қўшиқлари. Т. 1974.

6. Сафаров О. Алла-ё алла. Т. “Чўлпо” 2000.

БОЛИЕВ У., ТОШПУЛАТОВ М. Ўзбекистонда фольклоршунослик тараққиёти	71
БАЛТАЕВ У. Танбур чолғуси ва ижорчилиги	74
САФАРОВА Н.О., ФАРҲОДОВА Н.А. Латифа жанри ҳақида	77
КАРИМОВ О.И. Алишер навоий ижодида халқ оғзаки ижоди	79

II ШҶЪБА.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА БУХОРО МУСИҚА ФОЛЬКЛОРИНИ ТАРИХИЙ- НАЗАРИЙ ЎРГАНИЛИШИ

САФРАЛИЕВ Б.С. К истории организации ремесленных цехов созанда в структуре социально-культурной жизни населения	82
ОМАНҚУЛОВА. Ш. Н, АБДУМАННАТОВА А.А. Бўлажак мусиқа таълими ўқитувчиларини модулли ўқитиш технологиялари асосида касбий компетентлигини такомиллаштиришнинг таркибий қисмлари	87
МАТҶАКУБОВ Е., МАТҶАКУБОВА У., Xorazm surnay lazgi ijrochiligi	90
XODJAYEV J. O'quvchi yoshlar ma'naviy dunyosini shakllantirishda musiqaning ahamiyati	91
YAKUBOV Z., MUHAMMATOVA O. Talabalarni xor dirijorligi faoliyatiga tayyorlash orqali kasbiy kompetentligini takomillashtirish.	95
РАЖАБОВ А. Мусиқа таълими йўналишида "Бухоро мусиқа фольклорини" ўрганилиши	99

III ШҶЪБА.

МУСИҚА ФОЛЬКЛОРИ БОРАСИДА ЗАМОНАВИЙ ТАДҚИҚОТЛАР

РАХИМОВ Б. Лазгининг иккинчи умри	104
НУРУЛЛАЕВ Ф.Г., Мусиқа таълимида Бухоро фольклор кўшиқларини ўргатиш жараёнини лойиҳалаш	107
КАРИМОВ З. А, ШОДИЕВА О.А. Бошланғич синф мусиқа дарсларида болалар фольклор кўшиқларини ўргатиш услублари	111
ЖОВЛИЕВ Ж Мақсуд Шайхзода – фольклоршунос	114
ШЕРИММАТОВ Ж.Ш. АЛЛАЯРОВА Н.Н. Ўзбек мақомлари замонавий композиторлар ижодида	119
BOLTAEV B. R., Mehribonlik uylari musiqa tugaraklari jarayonida samarqand dostonchlik maktablari bilan tanishtirish	123
БАЛТАЕВА Г.И. Хоразм рақс санъати.	125
Болтаев Р.К Мақомларни назарий ва амалий ўрганиш хусусида	130
УМУРОВА М.Ё. Умумий ўрта таълим мактабларида болалар фольклор кўшиқларини ўрганишнинг умумий манзараси	134
ИСМАЙЛОВА Г. Ўзбекистонда фольклор санъатини ўзига хос ўрни, олий таълим тизимида фольклор мусиқаси ривож	137